

The Model of Military Jihad and Managerial Approach of Prominent Commanders during the Eight Years of Sacred Defense

Fathollah Kalantari¹ | Majid Arash²

1. Assistant Professor of Strategic Defense Sciences, University and National Defense University and Strategic Research Institute, Tehran, Iran.
2. Corresponding Author: Assistant Professor, Research Institute of Sciences and Teachings of the Sacred Defense (Martyr Lieutenant General Haj Qassem Soleimani), Tehran, Iran.

Abstract

The Sacred Defense proved that the “power of faith” triumphs over “faith in power.” The main objective of this research is to present the model of military jihad and managerial approach of six prominent commanders during the eight years of Sacred Defense. This research is of an applied-developmental type, conducted using a descriptive-explanatory method with a quantitative approach and a sample size of 45 individuals. The data collection tools include field and documentary methods. Based on the research findings, revolutionary insight and jihad-oriented insight, although distinct, complement each other. The integration of these two forms “jihadi management” and “effective revolutionary management,” ensuring the continuity and dynamism of the revolution. Martyrs Fallahi, Sayyad Shirazi, Babaei, Hassan Bagheri, Bakri, and Hemmat, each with their unique characteristics, played complementary roles in the Sacred Defense. Their jihadi insight was a combination of deep faith, military knowledge, revolutionary management, and creativity on the battlefield. According to the research results, the jihadi management of the six prominent commanders of the Sacred Defense includes 3 layers, 5 dimensions, and 21 components. The model of jihadi insight and management of these six prominent military commanders, encompassing 13 key components, can be summarized in several main axes: A. Strategic Awareness and Intelligent Analysis of the Battlefield: Jihadi commanders, with their unique insight, B. Jihadi Management and Popular Leadership, C. Military Innovations and War Engineering, D. Jihadi Morale and Spirituality in Command, E. Political-Military Insight.

Keywords: Jihadi Insight, Military Jihad, Jihadi Management, Sacred Defense..

الگوی جهاد نظامی و مدیریتی فرماندهان شاخص در هشت سال دفاع مقدس

فتح‌الله کلانتری^۱ | مجید آرش^۲

۱۲

سال هفتم
بهار و تابستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۴/۰۶/۳۰
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۴/۰۹/۰۴
صص: ۳۹-۱۱

شاپا چاپی: ۶۳۲۸-۲۵۳۸
الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1404.7.12.1.5

چکیده

دفاع مقدس ثابت کرد که «قدرت ایمان» بر «ایمان به قدرت» پیروز می‌شود. هدف اصلی این تحقیق ارائه الگوی جهاد نظامی و مدیریتی ۶ فرمانده شاخص در هشت سال دفاع مقدس است. این تحقیق از نوع کاربردی-توسعه‌ای است که به روش توصیفی-تبیینی با رویکرد کمی و حجم نمونه ۴۵ نفر انجام شده است. ابزار گردآوری اطلاعات میدانی و اسنادی است. بر اساس یافته‌های تحقیق بصیرت انقلابی و جهادی اگرچه متمایزند اما مکمل یکدیگرند. تلفیق این دو است که «مدیریت جهادی» و «مدیریت انقلابی» کارآمد را شکل می‌دهد و تضمین‌کننده تداوم و پویایی انقلاب است. شهیدان فلاحی، صیاد شیرازی، بابایی، حسن باقری، باکری و همت، هر یک با ویژگی‌های منحصربه‌فرد خود، نقش مکمل در دفاع مقدس ایفا کردند. بصیرت جهادی آنان ترکیبی از ایمان عمیق، دانش نظامی، مدیریت انقلابی و خلاقیت در میدان نبرد بود. طبق نتایج تحقیق مدیریت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس شامل ۳ لایه، ۵ بعد و ۲۱ مؤلفه است. الگوی بصیرت و مدیریت جهادی ۶ فرمانده شاخص نظامی در قالب ۱۳ مؤلفه کلیدی را می‌توان در چند محور اصلی خلاصه کرد: الف- شناخت استراتژیک و تحلیل هوشمندانه میدان نبرد، فرماندهان جهادی با بصیرت خاص خود، ب- مدیریت جهادی و رهبری مردمی، پ- نوآوری‌های نظامی و مهندسی جنگ، ت- روحیه جهادی و معنویت در فرماندهی، ث- بصیرت سیاسی-نظامی.

کلیدواژه‌ها: بصیرت جهادی، جهاد نظامی، مدیریت جهادی، دفاع مقدس.

۱. استادیار علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی، تهران، ایران

۲. نویسنده مسئول: استادیار پژوهشگاه علوم و معارف دفاع مقدس شهید سپهبد پاسدار حاج قاسم سلیمانی، تهران، ایران

Email: majidarash100@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

دفاع مقدس، تبلور عینی آیه شریفه «وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» (سوره انفال، آیه ۶۰) بود؛ جایی که قوت مادی و معنوی در کنار هم، افسانه شکست‌ناپذیری دشمن را باطل کرد. بصیرت انقلابی، چراغ راه بود و روحیه جهادی، موتور محرکه. این دو اسطوره شکست‌ناپذیری دشمن را در هم شکستند و الگویی ماندگار برای تمام آزادگان جهان شدند. «وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ» (سوره انفال، آیه ۱۰) پیروزی تنها از سوی خداست، اما با بصیرت و جهاد می‌توان زمینه‌ساز آن شد. قرآن کریم بصیرت جهادی را شمشیر برنده در مسیر اقامه دین معرفی می‌کند. بصیرت جهادی توانایی درک عمیق و آگاهانه از ماهیت، اهداف و الزامات جهاد (که شامل جهاد اکبر و اصغر می‌شود)، تشخیص در ست میدان و دشمن، شناخت اهداف و ابزارهای دشمن، انتخاب روش‌های مناسب و مؤثر برای مقابله با چالش‌ها و تهدیدات و اقدام مسئولانه و هوشمندانه در راستای تحقق اهداف جهادی با رعایت اصول اخلاقی و شرعی و تبعیت از ولایت فقیه، با هدف حفظ و اعتلای اسلام و دفاع از مستضعفان. بصیرت جهادی به معنای عمل فداکارانه در میدان نبرد نظامی، فرهنگی و اقتصادی است. این بصیرت، رزمندگان و مجاهدان را قادر می‌سازد تا در شرایط سخت، مسیر حق را تشخیص داده و با توکل به خدا، دشمن را شکست دهند (شمولی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۵).

بصیرت جهادی با تبدیل دفاع فردی به جهاد جمعی، ملت ایران را به نیرویی یکپارچه تبدیل کرد. این الگو ثابت کرد که پیروزی در گرو ایمان، آگاهی و مدیریت جهادی است، نه صرفاً سلاح و تجهیزات. عواملی که باعث اهمیت و ضرورت تحقیق شده عبارت‌اند از: ۱- باعث شناخت دقیق از مفهوم جهاد در اسلام (جهاد با نفس، جهاد علمی، جهاد اقتصادی، جهاد فرهنگی و جهاد نظامی در شرایط خاص)، اهداف آن (مانند دفاع از دین و ارزش‌ها، گسترش عدالت و کمک به مظلومان) و شرایط و ضوابط آن (مانند رعایت اخلاق، پرهیز از تجاوز و تبعیت از رهبری صالح) است. ۲- کم‌توجهی به بصیرت جهادی، دستیابی به پیروزی در جهاد و مقابله با دشمنان را کند می‌کند و باعث غفلت از انگیزه وطن‌پرستی و مهین دوستی در همدلی و انسجام ملی برای مقابله با تهدیدهای پیش‌رو می‌شود. ۳- باعث غفلت از ترکیب علم نظامی و بینش دینی در برنامه‌ریزی‌های عملیاتی برای محیط جنگ آینده و غفلت از استراتژی‌ها و تاکتیک‌های مناسب برای مقابله با

تهدیدات و آگاهی از نقشه‌ها و استراتژی‌های دشمنان می‌شود. چالش اصلی بصیرت جهادی در هشت سال دفاع مقدس روایت‌سازی غلط و عملیات روانی قوی دشمن بوده است، این چالش امروزه در قالب جنگ شناختی و جنگ روایت‌ها نمایان شده است. در حال حاضر بهترین روش برای مقابله با جنگ شناختی دشمن، جهاد تبیین در بین عامه مردم و نیروهای مسلح و به‌خصوص بصیرت‌افزایی فرماندهان نظامی با الگوبرداری از ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس است.

تبیین و ترسیم الگوی مدیریت جهادی فرماندهان هشت سال دفاع مقدس، قطب‌نمای حرکت برای نسل آینده است؛ بنابراین الگوسازی از فرماندهان برای تربیت نسل آینده جنگ امری ضروری و حیاتی است که متأسفانه کمتر به آن توجه نشده است و یا در حد مبانی و گفت‌وگو باقی مانده است. این تحقیق قصد دارد با ارائه الگوی مشخص و مدون یک نمونه عینی از الگوی جهاد نظامی و مدیریتی فرماندهان شاخص در هشت سال دفاع مقدس را ارائه نماید. به همین دلیل آنچه به عنوان مسئله اصلی ذهن محققین را به خود معطوف نموده این است که ابعاد نظامی، مدیریتی و فرهنگی فرماندهان نظامی، چه ارتباطی با ابعاد ساختاری، هنجاری و زمینه‌ای مدیریت جهادی دارد؛ بنابراین سؤال اصلی این است که دستاوردها، پیامدها و درس‌آموخته‌های بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس در قالب الگوی مدیریت جهادی دارای چه ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی است؟ مستندسازی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مدیریت جهادی فرماندهان نظامی دفاع مقدس گنج‌گرا‌ن‌بهایی برای نسل آینده جنگ است که به خوبی انجام نشده است. بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب جوانان باید خود را برای مدیریت جهادی در عرصه‌های مختلف آماده کنند. همانطوری که مقام معظم رهبری فرمودند دفاع مقدس بهترین گنج برای نسل آینده است؛ بنابراین محققین باید با استفاده از تجربیات دفاع مقدس، درس‌آموخته‌های عملیاتی و مدیریتی را برای نسل جوان استخراج نمایند. یکی از آن الگوی جهاد نظامی و مدیریتی فرماندهان است.

مبانی نظری

تعریف صوری مفاهیم و متغیرهای تحقیق

بصیرت جهادی^۱: مبنای فکری اقدامات جهادی است، بصیرت جهادی توانایی درک عمیق و آگاهانه از ماهیت، اهداف و الزامات جهاد (در معنای وسیع آن که شامل جهاد اکبر و اصغر می شود)، تشخیص درست میدان و دشمن، شناخت اهداف و ابزارهای دشمن، انتخاب روش های مناسب و مؤثر برای مقابله با چالش ها و تهدیدات و اقدام مسئولانه و هوشمندانه در راستای تحقق اهداف جهادی با رعایت اصول اخلاقی و شرعی و تبعیت از ولایت فقیه، با هدف حفظ و اعتلای اسلام و دفاع از مستضعفان (ترابی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۵). بصیرت جهادی به معنای بینش عمیق و آگاهی توأم با روحیه مقاومت و عمل فداکارانه در میدان های نبرد (نظامی، فرهنگی، اقتصادی) است که بر اساس آموزه های اسلامی و ارزش های انقلابی شکل می گیرد. این بصیرت، رزمندگان و مجاهدان را قادر می سازد تا در شرایط سخت، مسیر حق را تشخیص داده و با توکل به خدا، دشمن را شکست دهند (شمولی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۵). بصیرت جهادی از منظر امام خمینی (ره) یعنی شناخت عمیق از میدان نبرد و تحلیل راهبردی توطئه های دشمن (امام خمینی، صحیفه نور، جلد ۱۸، ص ۸۹). بصیرت جهادی از منظر مقام معظم رهبری یعنی ترکیب ایمان عملی با دانش نظامی برای تصمیم گیری در شرایط بحران (بیانات در تاریخ: ۱۳۹۹/۰۳/۱۴).

دفاع مقدس^۲: دفاع مقدس به مجموعه اقدامات و تلاش های همه جانبه ملت ایران (شامل نیروهای مسلح، مردم عادی، دولت و نهادهای مختلف) در بازه زمانی ۱۳۵۹ تا ۱۳۶۷ (۱۹۸۰-۱۹۸۸) در پاسخ به تجاوز نظامی رژیم بعث عراق با هدف حفظ استقلال، تمامیت ارضی و نظام نوپای جمهوری اسلامی ایران اطلاق می شود. این دفاع که با تکیه بر مشارکت گسترده مردمی، رهبری دینی و ارزش های اسلامی، انسانی و ملی و با تقدیم جان و مال، به یک حماسه بزرگ تبدیل شد و تأثیرات عمیقی بر جامعه ایران گذاشت. دفاع مقدس نه تنها به دفع تجاوز و حفظ کشور منجر شد، بلکه به شکل گیری هویت جمعی، تقویت وحدت ملی و ایجاد الگوهای جدیدی در حوزه نظامی و فرهنگی انجامید (پیری، ۱۴۰۴: ۱۲).

1-Jihadi insight

2-Sacrese

تعریف عملیاتی مفاهیم و متغیرهای تحقیق

بصیرت جهادی: بصیرت جهادی یعنی عمل متعهدانه و فداکارانه در میدان عمل بود. این دو عامل، ناامیدی را به امید، ضعف را به قوت و انفعال را به پیروزی تبدیل کردند. بصیرت، جهت را مشخص می‌کرد. جهاد، اقدام عملی را ممکن می‌ساخت.

جهاد نظامی: نبرد نابرابر اما پیروزمند: رزمندگان با کمترین امکانات (مثل سلاح‌های سبک در مقابل تانک‌های پیشرفته دشمن) با تکیه بر تاکتیک‌های انقلابی (فرمانده جلو و سرباز پشت سر، عملیات شبانه، رزم نامنظم) دشمن را شکست دادند.

فرماندهان شاخص دفاع مقدس: در این تحقیق عبارت‌اند از: شهیدان ولی‌الله فلاحتی، علی صیاد شیرازی، عباس بابایی، حسن باقری، مهدی باکری و محمدابراهیم همت.

ویژگی‌های رزمی و تاکتیکی جهاد نظامی در دفاع مقدس

جهاد نظامی در دفاع مقدس، پدیده‌ای چندبعدی بود که در آن ایمان، اراده مردمی، رهبری کاریزماتیک امام خمینی (ره) و فداکاری درهم آمیخته بود. این نبرد، فراتر از یک درگیری متعارف نظامی، به یک جنگ اراده‌ها تبدیل شد که در نهایت اراده ملت ایران بر اراده متجاوز و حامیانش پیروز گشت. تحلیل این واقعه تنها با نگاه نظامی ناقص خواهد بود و باید ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اعتقادی و سیاسی آن به صورت جامع مورد توجه قرار گیرد. تحلیل جهاد نظامی در دوران هشت سال دفاع مقدس، نیازمند نگاهی چندلایه به ابعاد مختلف آن است از انگیزه‌های اعتقادی گرفته تا تاکتیک‌های نظامی و از فداکاری‌های فردی تا مدیریت کلان جنگ. جهاد نظامی در دفاع مقدس چیزی فراتر از یک نبرد نظامی بود؛ یک حرکت ایمانی، مردمی و آرمان‌محور که با روحیه‌ای خاص در ابعاد، ویژگی‌ها و پیامدهای مختلف شکل گرفت.

تلفیق ایمان و تاکتیک: رزمندگان با روحیه‌ای بالا و اتکا به معنویات، اغلب بر تاکتیک‌های برتر دشمن (که از پشتیبانی ابرقدرت‌ها برخوردار بود) غلبه می‌کردند. عملیات‌های غافلگیرکننده، شبانه و با تکیه بر شجاعت فردی و گروهی از ویژگی‌های بارز بود.

نوآوری و خودکفایی: با وجود تحریم‌های شدید نظامی، نیروهای داخلی با ابتکار و نوآوری، به تعمیر، بازسازی و حتی ساخت ادوات جنگی (مانند انواع قایق، موشک، مین و...) پرداختند. این جهاد علمی و فناوری نیز بخشی از نبرد بود.

رعایت اخلاق جنگی: با وجود تمام خشونت جنگ، گزارش‌های بسیاری از رفتار انسانی و اسلامی رزمندگان با اسرا و حتی اجساد دشمن وجود دارد که ریشه در آموزش‌های دینی داشت.

نبرد نابرابر: ایران در برابر ارتشی مجهز و حمایت‌شده از سوی قدرت‌های جهانی قرار داشت، اما با استفاده از تاکتیک‌های چریکی، عملیات‌های ابتکاری مانند والفجر، کربلا و بیت‌المقدس، توانست موازنه را تا حدی تغییر دهد. خلاقیت در میدان نبرد: استفاده از امکانات محدود، طراحی عملیات‌های پیچیده با کمترین امکانات و بهره‌گیری از نیروی انسانی مؤمن، از ویژگی‌های بارز این جهاد بود (رضوی‌پور، ۱۳۹۹: ۹۶).

مهم‌ترین تأثیر بصیرت جهادی بر عملکرد فرماندهان عبارت‌اند از:

- ۱- افزایش ضریب تصمیم‌گیری صحیح تحت فشار،
- ۲- توانایی تبدیل تهدیدها به فرصت‌های عملیاتی،
- ۳- ایجاد روحیه مقاومت در نیروهای تحت امر،
- ۴- کاهش وابستگی به پشتیبانی لجستیکی سنگین (ترابی و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۵).

درس‌های کلیدی بصیرت جهادی برای فرماندهان امروز در دو سطح راهبردی و عملیاتی

در سطح راهبردی: لزوم ترکیب دانش نظامی با بینش انقلابی، حفظ روحیه جهادی در شرایط عادی و بحران و ضرورت خودباوری در طراحی عملیات‌ها است.

در سطح تاکتیکی: ضرورت شناخت جغرافیای منطقه درگیری، اهمیت آموزش نیروها برای شرایط سخت و ارزش ابتکار عمل در میدان نبرد است (ترابی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۷).

نقش بصیرت جهادی فرماندهان در کسب پیروزی‌های دفاع مقدس

بصیرت جهادی فرماندهان دفاع مقدس ترکیبی منحصربه‌فرد از بینش عمیق نظامی، ایمان راسخ، خلاقیت عملیاتی و مدیریت جهادی بود که نقشی تعیین‌کننده در پیروزی‌های ایران در طول هشت سال جنگ تحمیلی داشت. این تحلیل را می‌توان در چند محور اصلی بررسی کرد:

۱. شناخت استراتژیک و تحلیل هوشمندانه میدان نبرد

الف- تحلیل دقیق نقاط ضعف و قوت دشمن (مثل شناسایی شکاف‌های خطوط دفاعی عراق)
ب- به کارگیری تاکتیک‌های نامتعارف (عملیات‌های غافلگیرانه شبانه، جنگ در مناطق باتلاقی)

پ- استفاده بهینه از جغرافیای منطقه (کاظمی، ۱۳۹۵: ۵۸).

۲. مدیریت جهادی و رهبری مردمی

الف- الگوی فرمانده-رزمنده: رابطه عمیق معنوی و برادرانه بین فرماندهان و نیروها.
ب- مدیریت منابع محدود: استفاده خلاقانه از امکانات موجود (مثل ساخت تجهیزات مهندسی جنگ توسط شهید تهرانی مقدم) (محمدی و احمدی، ۱۳۹۹: ۲۳).
پ- توزیع عادلانه امکانات: همسان‌سازی شرایط زندگی فرماندهان و سربازان.

۳. نوآوری‌های نظامی و مهندسی جنگ

الف- ابداع روش‌های جدید رزمی: مانند تاکتیک‌های پیاده‌نظام در مناطق گسترده.
ب- طراحی و ساخت سلاح‌های بومی: از جمله ساخت انواع مهمات و تجهیزات مهندسی.
پ- مهندسی میدان نبرد: احداث جاده‌ها و پل‌های نظامی در زمان‌های کوتاه.

۴. روحیه جهادی و معنویت در فرماندهی

الف- الگوسازی عملی: حضور مستقیم فرماندهان در خط مقدم (مانند شهید همت و باکری).
ب- ترویج فرهنگ شهادت: تبدیل روحیه رزمندگان از ترس به شجاعت.
پ- استقامت در شرایط سخت: پایداری در محاصره‌ها و بن‌بست‌های نظامی.

۵. بصیرت سیاسی- نظامی

الف- تشخیص به موقع فرصت‌ها و تهدیدها،

- ب- هماهنگی بین جبهه جنگ و پشت جبهه،
پ- حفظ انسجام نیروها علی‌رغم تنوع گروه‌های درگیر (رضوی‌پور، ۱۳۹۹: ۶۷).

چارچوب نظری تحقیق

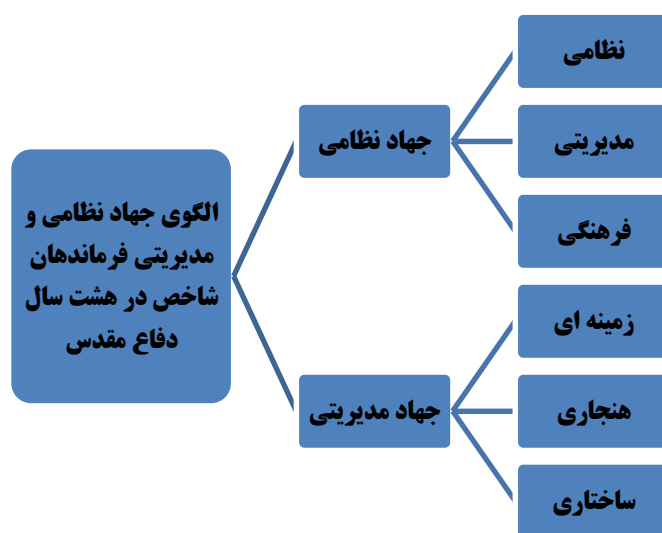
چارچوب نظری این تحقیق ترکیبی از نظریه‌های جامعه‌شناسی مقاومت و الگوهای مدیریت جهادی است که مبتنی بر «نظریه بصیرت جهادی» بر اساس سه اصل است:
الف- حق‌محوری باور به حقانیت آرمان‌ها و ارزش‌های اسلامی و انقلابی.
ب- مقاومت فعال: پاسخ هوشمندانه و خلاق به تهدیدها با تکیه بر منابع داخلی.
پ- ولایت‌پذیری: نقش کانونی رهبری دینی در هدایت فرآیند مقاومت.
مدل چهاربعدی مدیریت جهادی به عنوان یکی از جامع‌ترین و کاربردی‌ترین مدل‌های «بصیرت جهادی» شناخته می‌شود که از تجربیات دفاع مقدس و بیانات رهبران انقلاب استخراج شده است. این مدل دارای ویژگی‌های زیر است:

طرز فکر جهادی شامل: (۱) نگرش الهی و انقلابی به مسائل، (۲) مبتنی بر ارزش‌های اسلامی مانند ایثار، مقاومت و عدالت‌خواهی مثل اندیشه شهیدان رجایی و باهنر در مدیریت کشور.
بصیرت شامل: (۱) شناخت عمیق دشمن (اهداف، توطئه‌ها و روش‌های جنگ نرم)، (۲) تحلیل شرایط زمانی (مانند تشخیص لحظه‌های حساس مانند فتنه ۸۸)، (۳) ولایت‌مداری به عنوان محور تشخیص حق از باطل.
سبک مدیریت جهادی عبارت‌اند از: (۱) خلاقیت در محدودیت‌ها (مانند تاکتیک‌های جنگ نامنظم در دفاع مقدس)، (۲) آتش به اختیار (تصمیم‌گیری هوشمندانه در شرایط بحرانی بدون نیاز به دستور متمرکز)، (۳) ترکیب علم و ایمان (مهری، ۱۳۹۷: ۴۲).

مدل مفهومی تحقیق

این تحقیق دارای ۲ متغیر جهاد نظامی و مدیریتی است، بصیرت جهادی فرماندهان هشت سال دفاع مقدس در سه حوزه مدیریتی، فرهنگی و نظامی بررسی شده است. حوزه مدیریتی شامل عواملی مثل تربیت نیروهای جهادی، مدیریت و رهبر، ویژگی‌های شخصیتی، خلاقیت و نوآوری و

میراث پایدار است. حوزه فرهنگی شامل عواملی مثل ایمان و اعتقاد، بصیرت سیاسی و شهادت و میراث معنوی است. حوزه نظامی شامل عواملی مثل شناخت راهبردی از ماهیت جنگ، وحدت نیروهای مسلح، فرماندهی میدانی، نبوغ عملیاتی و اطلاعاتی و بینش نظامی است. مدیریت جهادی فرماندهان در هشت سال دفاع مقدس در سه حوزه زمینه‌ای، ساختاری و هنجاری مثل روش و رفتار، مهارت‌های ذهنی و شخصیتی است؛ بنابراین با توجه به مبانی، چارچوب نظری و اهداف و سؤالات تحقیق مدل مفهومی طبق شکل زیر است.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

پیشینه‌شناسی

بر اساس مطالعات انجام شده تعداد ۸ پیشینه که با عنوان مقاله ارتباط داشت بررسی و مطالعه شد:

محمدی، (۱۳۹۹)، در پروژه‌ای با عنوان: مطالعه تطبیقی روحیه جهادی در نسل جنگ و نسل جوان. طبق نتایج تحقیق مقایسه آماری بین دیدگاه‌های رزمندگان دفاع مقدس و دانشجویان

امروزی در ۱۲ مؤلفه انجام شد و نهایتاً بر اساس ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های احصاء شده الگوی جهادی انتقال تجربیات از نسل جنگ (قدیم) به نسل جدید ارائه شده است.

فثانه در تاج و همکاران، (۱۴۰۳)، در مقاله‌ای با عنوان: تبیین الگوی مدیریت جهادی حاج قاسم در دوران دفاع مقدس. عوامل علی مدیریت جهادی حاج قاسم در دوران دفاع مقدس، شناخت درد محرومان و محرومیت‌شناسی، ملزومات شخصیتی، انقلابی بودن، جهاد در راه خدا بود. عوامل زمینه‌ای مدیریت حاج قاسم در دوران دفاع مقدس، تجربه و دانش مدیریتی، ارتباط مؤثر با دیگران، تعالی معنوی، مدیریت مشارکتی و تشریک مساعی، مدیریت یادگیرنده و شایسته‌سالاری در انتخاب و انتصاب بود. عوامل مداخله‌گر مدیریت جهادی حاج قاسم در دوران دفاع مقدس، حمایتگری و انگیزه بخشی کارکنان و نیروها، فرهنگ‌سازی، مدیریت بحران بود.

خادمی نوش آبادی، (۱۴۰۳)، در مقاله‌ای با عنوان: مدیریت جهادی در دوران دفاع مقدس؛ تحلیل تجربیات فرماندهان سپاه و شیوه‌های تصمیم‌گیری در شرایط بحران. یافته‌ها حاکی از آن است که شرایط علی (تهدیدات نظامی و دشمن)، زمینه‌ای (ارزش‌های اسلامی و ملی) و مداخله‌گر (رهبری تحول‌آفرین و ایدئولوژی انقلاب اسلامی) با شکل‌دهی به جهان‌بینی ایثار، راهبردهای رفتاری مؤثری را تسهیل کرده‌اند.

رضایی و دولتی، (۱۴۰۲)، در مقاله‌ای با عنوان: الگوی فرماندهی و مدیریت جهادی از نگاه شهید صیاد شیرازی. یافته‌های نشان داد. ۳ مؤلفه جهت مدیریت جهادی استخراج شد در مؤلفه رهبری (انگیزش، مقبولیت، محبوبیت، رشد و تربیت، اعتماد به نفس، واقع‌گرایی، مثبت‌گرایی، شجاعت)، در مؤلفه مدیریتی (برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هماهنگی، کنترل، مدیر پرور، مسئولیت‌پذیری همراه با اخلاص و فروتنی)، و در مؤلفه شخصیتی (خود مدیریتی، بینش و بصیرت، حسن خلق، معرفت و لایبی) استخراج شد.

سلیمانی، (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان: مؤلفه‌های مدیریت جهادی در سیره فرماندهی شهید حسن باقری. طبق نتایج تحقیق چهار شاخصه مدیریت جهادی با عناوین و مشخصه‌های اجتماعی-فرهنگی، اعتقادی-اخلاقی، تفکری-بینشی و میدانی- عملیاتی شناسایی شدند. در شرایط کنونی و در مسیر تحقق گام دوم انقلاب اسلامی، با شناسایی این مؤلفه‌ها می‌توانیم برای به حقیقت پیوستن دستاوردهای مجاهدانه بیش از چهار دهه دفاع مقدس قدمی برداریم.

محمدی و احمدی، (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان: مدل مدیریت جهادی مبتنی بر سیره فرماندهان دفاع مقدس (مورد مطالعه: شهید حسین خرازی). طبق نتایج تحقیق در ویژگی‌های مدیریتی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی، هماهنگی و کنترل شناسایی شد. در ویژگی‌های رهبری مؤلفه‌های انگیزش، رشد و تربیت، مقبولیت و محبوبیت و در ویژگی‌های شخصیتی مؤلفه‌های خودمدیریتی، حسن خلق و بینش و بصیرت حاصل شد.

العراقی، (۲۰۱۸)، در مقاله‌ای عربی با عنوان: جهاد و بصیرت در اندیشه امام خمینی (ره). بر اساس آراء و اندیشه‌های امام خمینی (ره) و بررسی مفاد کتاب صحیفه نور که حاصل سخنرانی‌های امام خمینی (ره) است مفهوم جهاد و بصیرت مورد واکاوی قرار گرفت و نهایتاً دو تعریف از این دو واژه بر اساس مبانی فکری امام خمینی (ره) بیان شده است.

حسین کریمی، (۲۰۲۰)، در مقاله‌ای لاتین با عنوان: بصیرت در دفاع مقدس: مطالعه موردی رزمندگان ایرانی. به این نتیجه رسیده که بصیرت انقلابی را عامل اصلی پیروزی رزمندگان ایرانی در دفاع مقدس بیان نموده است. در بصیرت انقلابی تکلیف‌گرایی جای خود را به مأموریت‌گرایی و وظیفه‌گرایی داده است.

روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق از نوع کاربردی- توسعه‌ای است که به روش توصیفی- تبیینی با رویکرد کمی انجام شده است. قلمرو تحقیق از نظر زمانی، پس از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ تا پایان جنگ تحمیلی سال ۱۳۶۷ است. از نظر مکانی، شامل مناطق عملیاتی ج.ا.ایران می‌باشد. جامعه آماری این تحقیق از صاحب‌نظران و نخبگان لشکری که حداقل دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد بوده و حداقل سه سال به عنوان فرمانده یا مدیر در سطح عملیاتی و راهبردی نیروهای مسلح در هشت سال دفاع مقدس به عنوان فرمانده تیپ به بالا انجام وظیفه کرده باشند. جامعه آماری تحقیق ۴۵ نفر می‌باشد. چون جامعه آماری کمتر از ۱۰۰ نفر می‌باشد، نمونه‌گیری به عمل نمی‌آید و به صورت تمام شمار هر ۴۵ نفر مورد نظر سنجی قرار می‌گیرند. اطلاعات این تحقیق از دو روش میدانی و اسنادی گردآوری و از طریق نرم‌افزار SPSS تحلیل شده است. در روش میدانی، پرسشنامه‌ای تنظیم شده است که ۳۵ پرسش بسته آن از طریق آزمون تی و فاصله اطمینان ۹۷

درصدی در قالب طیف لیکرت در پنج سطح طبقه‌بندی و تحلیل کمی شده است. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوای توزیع دو مرحله‌ای پرسشنامه بین صاحب‌نظران بهره‌برداری و برای تعیین پایایی آن از آزمون آلفای کرونباخ استفاده شده است. برای این کار یک نمونه اولیه شامل ۷ پرسشنامه بین استادان دفاع مقدس پیش‌آزمون گردید و با استفاده از داده‌های این پرسشنامه‌ها و به کمک نرم‌افزار آماری SPSS میزان ضریب اعتماد در آزمون آلفای کرونباخ بزرگتر از ۰/۷ به دست آمد؛ بنابراین پرسشنامه از اعتبار لازم برخوردار است.

سؤال پژوهش

الگوی جهاد نظامی و مدیریت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس چگونه بوده است؟

یافته‌های پژوهش

بر اساس تحلیل از اسناد موجود، دستاوردها و پیامدها جهاد نظامی ۶ فرمانده شاخص در دفاع مقدس شامل ۷ محور کلان است:

صیانت از تمامیت ارضی: اصلی‌ترین دستاورد، جلوگیری از تجزیه و حفظ استقلال بود.

ایجاد هویت ملی نوین: دفاع مقدس به یک اسطوره سازنده در هویت جمعی ایرانیان تبدیل شد که بر پایه ایثار، مقاومت و وحدت استوار بود.

افزایش اقتدار منطقه‌ای: پیروزی در برابر یک ارتش تا بن دندان مسلح (با حمایت مستقیم و غیرمستقیم قدرت‌های جهانی)، ایران را به عنوان یک قدرت تأثیرگذار در منطقه تثبیت کرد.

هزینه انسانی: نباید از هزینه گزاف انسانی (شهادت صدها هزار نفر، جانبازی ده‌ها هزار نفر و آسیب‌های روانی گسترده) و ویرانی‌های زیرساختی غافل شد.

ابعاد اعتقادی و معنوی جهاد: ایمان و انگیزه الهی: مفاهیمی چون شهادت، ایثار و دفاع از اسلام، انگیزه‌ای فراتر از منافع ملی یا سیاسی ایجاد کرده بود. فرهنگ بسیجی: حضور جوانان داوطلب، بدون آموزش‌های کلاسیک نظامی با روحیه‌ای بی‌نظیر، نشان‌دهنده جهاد عاشورایی بود.

نقش مردم و بسیج عمومی: از ار سال کمک‌های مردمی تا حضور داوطلبان در جبهه‌ها، دفاع مقدس به یک حرکت ملی تبدیل شد. جنگ باعث شکل‌گیری نوعی همدلی و اتحاد در جامعه شد که در تاریخ معاصر ایران کم‌نظیر است.

پیامدهای فرهنگی و تاریخی: تثبیت هویت ملی و دینی: دفاع مقدس به عنوان یک تجربه تاریخی، نقش مهمی در شکل‌گیری هویت پس از انقلاب داشت. تولید ادبیات مقاومت: خاطرات، شعرها، فیلم‌ها و آثار هنری بسیاری از دل این جهاد بیرون آمدند که هنوز هم الهام‌بخش‌اند. اگر بخواهیم خلاصه کنیم، جهاد نظامی در دفاع مقدس نه تنها یک نبرد برای حفظ خاک و استقلال بود، بلکه تجلی ایمان، ایثار و مقاومت در برابر ظلم و تجاوز محسوب می‌شد.

نتایج تحلیل نقش بصیرت جهادی و نظامی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس در حوزه دستاوردها و پیامدهای نقش‌آفرین در پیروزی‌های دوران دفاع مقدس برای تأیید روایی و پایایی به حجم نمونه واگذار شده که نتیجه میزان اهمیت و میانگین آن طبق جدول زیر است.

جدول ۱: دستاوردها و پیامدهای بصیرت جهادی و نظامی ۶ فرمانده شاخص در دفاع مقدس

میانگین	اهمیت	بصیرت جهادی و نظامی فرماندهان
۴	۴	صیانت از تمامیت ارضی
۳	۴	ایجاد هویت ملی نوین
۴	۳	افزایش اقتدار منطقه‌ای
۴	۵	هزینه انسانی
۴	۴	ابعاد اعتقادی و معنوی جهاد
۴	۵	نقش مردم و بسیج عمومی
۴	۴	پیامدهای فرهنگی و تاریخی
۳,۹	۴,۱	میانگین کل

بر اساس محاسبات جدول بالا اختلاف بین میانگین کل اهمیت با میانگین ۱ است. چون مقدار آلفای کرونباخ چنانچه کمتر از ۰.۷ باشد نتایج مورد قبول است؛ بنابراین در این جدول چون اختلاف ۰.۲ است، روایی و پایایی نتایج مورد تأیید است. درس‌آموخته‌های بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص در هشت سال دفاع مقدس، گنجینه‌ای از تجربیات ارزشمند است که می‌تواند الگویی برای مقابله با تهدیدات امروز باشد. این درس‌ها را می‌توان در محورهای زیر تحلیل کرد:

شناخت عمیق دشمن و تحلیل هو شمندانۀ تهدیدات: بصیرت جهادی به فرماندهان و رزمندگان کمک کرد تا دشمن را نه صرفاً به عنوان یک ارتش متعارف، بلکه به عنوان ابزار نظام سلطه جهانی بشناسند. این شناخت باعث شد تا توطئه‌های پشت پرده، مانند حمایت قدرت‌های بزرگ از صدام، شناسایی و خنثی شود.

ترکیب ایمان و دانش در مدیریت نبرد: فرماندهان جهادی مانند شهید همت و شهید باکری نشان دادند که ایمان و علم نظامی می‌توانند مکمل یکدیگر باشند. آن‌ها با تکیه بر بصیرت، تاکتیک‌های نوینی مانند جنگ نامنظم و عملیات‌های غافلگیرانه را ابداع کردند. امروز نیز مدیریت جهادی در عرصه‌های علمی و دفاعی نیازمند تلفیق ایمان انقلابی با دانش روز است.

مقاومت در برابر جنگ روانی و تبلیغات دشمن: دشمن در طول جنگ تحمیلی از ابزارهای جنگ روانی مانند شایعه‌پراکنی و تحریف واقعیت‌ها استفاده می‌کرد. بصیرت جهادی به رزمندگان و مردم کمک کرد تا در برابر این حملات ایستادگی کنند و حقایق را حفظ نمایند. امروزه جهاد تبیین برای تبیین حقایق و مقابله با تحریف تاریخ، یک ضرورت است.

خوداتکایی و خلاقیت در شرایط تحریم: با وجود کمبود امکانات و تحریم‌ها، رزمندگان با بصیرت جهادی به خوداتکایی روی آوردند. نمونه‌هایی مانند ساخت موشک‌های ابتدایی و تجهیزات نظامی، نشان‌دهنده این روحیه بود. امروز نیز تحریم‌های اقتصادی باید به فرصتی برای پیشرفت و خودکفایی تبدیل شود.

وحدت ملی حول محور ولایت فقیه: بصیرت جهادی باعث شد اقوام و گروه‌های مختلف ایران، تحت رهبری امام خمینی (ره) متحد شوند. این وحدت، یکی از عوامل اصلی پیروزی در جنگ بود. امروز حفظ این وحدت در برابر تفرقه‌افکنی دشمنان، یک ضرورت است.

فرهنگ ایثار و شهادت به عنوان محرک مقاومت: بصیرت جهادی، شهادت را نه به عنوان پایان، بلکه به عنوان «تولد دوم» معرفی می‌کرد. این نگاه، الهام‌بخش عملیات‌هایی مانند کربلای ۵ شد. امروز ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در نسل جوان، می‌تواند روحیه مقاومت را زنده نگه دارد.

مدیریت بحران با انعطاف‌پذیری: فرماندهان دفاع مقدس نشان دادند که در شرایط بحرانی، انعطاف‌پذیری و تغییر تاکتیک‌ها می‌تواند موجب پیروزی شود. برای مثال، تغییر استراتژی از دفاع به حمله در عملیات‌های مختلف. بصیرت جهادی در دفاع مقدس، ترکیبی از شناخت دشمن، ایمان

راسخ، خلاقیت عملیاتی و وحدت ملی بود. این درس‌ها امروز نیز می‌توانند در مقابله با جنگ ترکیبی دشمن (نظامی، اقتصادی، فرهنگی) راهگشا باشند. همان‌طور که مقام معظم رهبری تأکید فرموده‌اند: دفاع مقدس یک دانشگاه بزرگ بود که باید درس‌های آن را همیشه زنده نگه داشت. بصیرت جهادی در میدان نبرد ترکیب سه عنصر حیاتی است الف- شناخت عمیق از دشمن (آگاهی تاکتیکی)، ب- ایمان راسخ به حقانیت راه (انگیزش معنوی)، پ- خلاقیت در عمل (ابتکار عملیاتی). نتایج تحلیل درس آموخته‌های بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص در پیروزی‌های دوران دفاع مقدس برای تأیید روایی و پایایی به حجم نمونه واگذار شده که نتیجه میزان اهمیت و میانگین آن طبق جدول زیر است.

جدول ۲: درس آموخته‌های بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص در هشت سال دفاع مقدس

میانگین	اهمیت	بصیرت جهادی در هشت سال دفاع مقدس
۴	۵	تحلیل هوشمندانه تهدیدات
۳	۴	ترکیب ایمان و دانش در مدیریت نبرد
۴	۴	مقاومت در برابر جنگ روانی و تبلیغات دشمن
۴	۴	خوداتکایی و خلاقیت در شرایط تحریم
۴	۴	وحدت ملی حول محور ولایت فقیه
۴	۴	فرهنگ ایثار و شهادت به عنوان محرک مقاومت
۳	۴	مدیریت بحران با انعطاف‌پذیری
۳,۷	۴,۱	میانگین کل

بر اساس محاسبات جدول بالا اختلاف بین میانگین کل اهمیت با میانگین ۴ است. چنانچه مقدار آلفای کرونباخ کمتر از ۰.۷ باشد نتایج مورد قبول است؛ بنابراین در این جدول چون اختلاف ۰.۴ است، روایی و پایایی نتایج مورد تأیید است. بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص در دفاع مقدس ترکیبی از علم، ایمان، خلاقیت و شجاعت بود که: الف- کمبودها را به فرصت تبدیل کرد، ب- ضعف‌ها را به قوت مبدل ساخت، پ- پیروزی‌های ماندگاری را رقم زد.

تحلیل نقش بصیرت جهادی فرماندهان شاخص در کسب پیروزی‌های دفاع مقدس

بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس ترکیبی منحصربه‌فرد از بینش عمیق نظامی، ایمان را سخ، خلاقیت عملیاتی و مدیریت جهادی بود که نقشی تعیین‌کننده در پیروزی‌های ایران در هشت سال جنگ تحمیلی داشت. این تحلیل را می‌توان در چند محور اصلی بررسی و تبیین کرد:

شناخت استراتژیک و تحلیل هوشمندانه میدان نبرد،

- الف- تحلیل دقیق نقاط ضعف و قوت دشمن (مثل شناسایی شکاف‌های خطوط دفاعی عراق)،
- ب- به کارگیری تاکتیک‌های نامتعارف (عملیات‌های غافلگیرانه شبانه، جنگ در مناطق باتلاقی)،
- پ- استفاده بهینه از جغرافیای منطقه (مانند بهره‌گیری از ارتفاعات در عملیات طریق‌القدس).

مدیریت جهادی و رهبری مردمی

- الف- الگوی فرمانده-رزمنده: رابطه عمیق معنوی و برادرانه بین فرماندهان و نیروها.
- ب- مدیریت منابع محدود: استفاده خلاقانه از امکانات موجود (مثل ساخت تجهیزات مهندسی جنگ توسط شهید تهرانی مقدم).
- پ- توزیع عادلانه امکانات: همسان‌سازی شرایط زندگی فرماندهان و سربازان.

نوآوری‌های نظامی و مهندسی جنگ

- الف- ابداع روش‌های جدید رزمی: مانند تاکتیک‌های پیاده‌نظام در مناطق گسترده.
- ب- طراحی و ساخت سلاح‌های بومی: از جمله ساخت انواع مهمات و تجهیزات مهندسی.
- پ- مهندسی میدان نبرد: احداث جاده‌ها و پل‌های نظامی در زمان‌های کوتاه.

روحیه جهادی و معنویت در فرماندهی

- الف- الگوسازی عملی: حضور مستقیم فرماندهان در خط مقدم (مانند شهید همت و باکری).
- ب- ترویج فرهنگ شهادت: تبدیل روحیه رزمندگان از ترس به شجاعت.
- پ- استقامت در شرایط سخت: پایداری در محاصره‌ها و بن‌بست‌های نظامی.

بصیرت سیاسی - نظامی

- الف - تشخیص به موقع فرصت‌ها و تهدیدها،
ب - هماهنگی بین جبهه جنگ و پشت جبهه،
پ - حفظ انسجام نیروها علی‌رغم تنوع گروه‌های درگیر.
- بصیرت جهادی فرماندهان دفاع مقدس ترکیبی از علم، ایمان، خلاقیت و شجاعت بود که:
الف - کمبودها را به فرصت تبدیل کرد، ب - ضعف‌ها را به قوت مبدل ساخت، پ - و در نهایت پیروزی‌های ماندگاری را رقم زد.
- بصیرت جهادی به عنوان محور وحدت‌بخشی در دوران دفاع مقدس، نقشی حیاتی در تبدیل تهدیدها به فرصت‌های ملی ایفا کرد. این تحلیل را می‌توان در ۴ محور زیر بررسی نمود:

تبیین مفهومی بصیرت جهادی، بصیرت جهادی ترکیبی از:

- الف - شناخت عمیق دشمن (اهداف، توطئه‌ها و روش‌های جنگ ترکیبی دشمن)،
ب - ایمان عملی (توکل به خدا همراه با اقدام مؤثر، مانند روحیه شهادت‌طلبی)،
پ - مدیریت خلاقانه بحران (تبدیل کمبودها به فرصت، مانند خودکفایی نظامی)،

نقش بصیرت جهادی در شکل‌گیری وحدت ملی

- الف - رهبری هوشمندانه امام خمینی (ره): بیاناتی مانند «جنگ، نعمت الهی است»، جنگ را از تهدید نظامی به فرصتی برای انسجام ملی تبدیل کرد. تأکید بر مردمی بودن دفاع به جای متکی بودن به نیروهای حرفه‌ای، همه اقشار را به صحنه کشاند.
- ب - سازمان‌دهی مردمی: بسیج نه تنها نیروهای رزمنده، بلکه پشتیبانی عمومی را شامل می‌شد، زنان در تهیه نان و البسه و کمک‌های مردمی برای جبهه‌ها، روحانیون در تقویت معنوی رزمندگان.
- ج - مقابله با جنگ روانی دشمن: بصیرت جهادی با تشخیص اخبار جعلی و تقویت روحیه مقاومت، توطئه‌های تفرقه‌افکنانه دشمن را خنثی کرد.
- بر اساس تحلیل از اسناد موجود، مهم‌ترین درس‌آموخته‌های هشت سال دفاع مقدس در سه محور اساسی به شرح زیر است:
- جنگ نرم: بصیرت جهادی امروز باید در مقابله با جنگ روانی دشمن به کار رود.

وحدت اسلامی: تقویت اشتراکات شیعه و سنی مانع سوءاستفاده دشمن می‌شود.

رهبری واحد: تبعیت از ولایت فقیه به عنوان محور وحدت، کلیدی‌ترین راهکار است.

با توجه به مطالب بالا تجزیه و تحلیل بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس که نقش بسیار مهمی در کسب پیروزی داشته‌اند در قالب ۱۳ مؤلفه طبق جدول زیر است. این جدول مقایسه‌ای از بصیرت جهادی شش فرمانده برجسته دفاع مقدس: شهیدان ولی‌الله فلاحتی، علی صیاد شیرازی، عباس بابایی، حسن باقری، مهدی باکری و محمدابراهیم همت در قالب ۱۳ مؤلفه کلیدی است. این تحلیل تطبیقی نشان می‌دهد که چگونه هر یک از این فرماندهان با ویژگی‌های منحصر به فرد خود، در مسیر دفاع از وطن نقش‌آفرینی کردند. شهیدان فلاحتی، صیاد شیرازی، بابایی، حسن باقری، مهدی باکری و همت، هر یک با ویژگی‌های منحصر به فرد خود، نقش مکمل در دفاع مقدس ایفا کردند. بصیرت جهادی آنان ترکیبی از ایمان عمیق، دانش نظامی، مدیریت انقلابی و خلاقیت در میدان نبرد بود. این فرماندهان نه تنها در دوران جنگ که پس از شهادت نیز به عنوان الگوهای مدیریت جهادی و دفاع مقدس مطالعه و ترویج می‌شوند. مطالعه سیره آنان می‌تواند راهگشای حل مشکلات کنونی کشور در عرصه‌های مدیریتی و نظامی باشد. جدول زیر نشان می‌دهد که ابعاد و مؤلفه‌های هر یک از این فرماندهان انقلابی، با بصیرت جهادی خاص خود، در مسیر دفاع مقدس نقش بی‌بدیلی ایفا کردند.

جدول ۴: ابعاد و مؤلفه‌های بصیرت جهادی ۶ فرمانده نظامی شاخص در دفاع مقدس

ابعاد	مؤلفه	شهید فلاحتی	شهید صیاد	شهید بابایی	شهید باقری	شهید باکری	شهید همت
جهاد	شناخت راهبردی از ماهیت جنگ	عالی؛ جنگ را تهدیدی ملی می‌دانست	عمیق؛ جنگ را تقابل انقلاب و استکبار می‌دید	دقیق؛ نقش نیروی هوایی را حیاتی می‌دانست	ژرف؛ جنگ را عرصه نبرد اطلاعاتی و ایمانی می‌دانست	آرمانی؛ جنگ را دفاع از ارزش‌ها می‌دید	الهی؛ جنگ را جهاد در راه خدا می‌دانست
	وحدت نیروهای مسلح	مؤثر؛ ارتش و سپاه را هم‌افزا کرد	فعال؛ تعامل سازنده با سپاه داشت	همدلانه؛ پشتیبانی هوایی از نیروهای	راهبردی؛ ساختار اطلاعاتی مشترک	عملیاتی؛ در میدان با همه نیروها همراه بود	فرهنگی- عملیاتی؛ وحدت را در میدان و تربیت

ابعاد	مؤلفه	شهید فلاحی	شهید صیاد	شهید بابایی	شهید باقری	شهید باکری	شهید همت
				زمینی	ایجاد کرد		نیروها پیاده کرد
	فرماندهی میدانی	حضور در خطوط مقدم	حضور فعال در میدان نبرد	مشارکت در مأموریت‌های هوایی خطرناک	شناسایی میدانی و طراحی عملیات	حضور در خط مقدم و همراهی با نیروها	در قلب عملیات‌ها و در کنار رزمندگان
	نیوغ عملیاتی و اطلاعاتی	مدیریت بحران‌های اولیه جنگ	طراحی عملیات‌های بزرگ و پیچیده	بهره‌گیری هوشمندانه از ظرفیت هوایی	بنیان‌گذار اطلاعات عملیات سپاه	طراحی عملیات‌های جسورانه	خلاقیت در شرایط سخت و بحرانی
	بیش نظامی	سازماندهی ارتش و طراحی عملیات‌های منظم	طراحی و برنامه‌ریزی دقیق عملیات‌ها	تاکتیک‌های هوایی و عملیات‌های انتحاری	تحلیل اطلاعات و طراحی عملیات‌های کلان	تاکتیک‌های پیاده‌نظام و محاصره	رهبری عملیات در مناطق استراتژیک
تربیت و مدیریت	تربیت نیروهای جهادی	تقویت روحیه ارثی‌ها	آموزش و انتقال تجربه به نسل جدید	ایجاد فضای معنوی در نیروی هوایی	تربیت فرماندهان اطلاعاتی مؤمن	پرورش نیروهای متعهد و خلاق	تربیت فرهنگی و اخلاقی رزمندگان
	مدیریت و رهبری	مدیریت بحران و ایجاد وحدت فرماندهی	رهبری تحول‌گرا و مدیریت مبتنی بر ارزش‌های اسلامی	رهبری مبتنی بر ایثار و از خودگذشتگی	مدیریت اطلاعات و عملیات با سن کم	رهبری جهادی در خط مقدم	مدیریت منابع انسانی و تربیت نیرو
	ویژگی‌های شخصیتی	تواضع و مردم‌مداری، با وجود درجه بالا	انضباط شخصی بالا، وقت‌شناس	فروتنی و مردم‌داری، با وجود موقعیت بالا	فروتنی و ساده‌زیستی، با وجود مسئولیت‌ها	شجاعت و ایثار، با حضور مستقیم در	قناعت و ساده‌زیستی سازگار با ارزش‌های

ابعاد	مؤلفه	شهید فلاحی	شهید صیاد	شهید بابایی	شهید باقری	شهید باکری	شهید همت
			ی و آراستگی ظاهری		ی مهم	خطوط مقدم نبرد	انقلاب
	اخلاقیت و نوآوری	ابتکار در هماهنگی ارتش و سپاه	نبوغ در به کارگی ری دانش نظامی	نوآوری در تاکتیک‌ها ی پروازی	طراحی عملیات‌های پیچیده چندوجهی	ابتکار در عملیات‌های غافلگیرانه	اخلاقیت در پشتیبانی و تدارکات
	میراث پایدار	پایه‌گذاری ساختار دفاعی ارتش پس از انقلاب و نجات آن از فروپاشی	ارائه الگوی مدیریت جهادی که تا امروز مطالعه و تطبیق داده می‌شود	الهام‌بخشی به خلبانان و نیروهای هوایی برای انجام مأموریت سخت	بنیان‌گذار ساختار اطلاعاتی - عملیاتی کارآمد در سپاه	تربیت نیروهای متعهد و کارآمد برای ادامه دفاع مقدس	ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در بین نیروهای تحت امر
عقاید	ایمان و اعتقاد	ایمان راسخ و عمل بر اساس تکلیف شرعی	تربیت قرآنی و عمل تنها برای رضای خدا	عرفان عملی و شهادت‌طل بی	شناخت عمیق مکتبی و اعتقادی	عشق به شهادت و معنویت در عمل	اخلاص و تقوای مثال‌زدنی
	بصیرت سیاسی	درک توطئه‌های ضدانقلاب و خنثی‌سازی آن‌ها	وفاداری کامل به ولایت‌فقیه و درک عمیق از انقلاب	درک صحیح از اهداف استکبار تیزی انقلاب	تحلیل مسائل منطقه‌ای و بین‌المللی	درک ضرورت وحدت ارتش و سپاه	پایبندی به آرمان‌های اصیل انقلاب
	شهادت و میراث معنوی	شهادت در مسیر بازگشت از جبهه	ترور توسط منافقین؛ نماد	شهادت در مأموریت شناسایی هوایی	شهادت در عملیات والفجر مقدماتی	شهادت در عملیات بدر؛ پیکر جاودانه در اروند	شهادت در عملیات خیبر؛ اسطوره ایثار (صحنه نبرد)

شهادت	شهادت	شهادت	شهادت	شهادت	شهادت	مؤلفه	ابعاد
شهادت همت	شهادت باکری	شهادت باقری	شهادت بابایی	شهادت صیاد	شهادت فلاحتی		
دشمن خارجی	(صحنه نبرد) دشمن خارجی	(صحنه نبرد) دشمن خارجی	(صحنه جنگ) دشمن داخلی	ایستادگی (صحنه جنگ) دشمن داخلی	(صحنه جنگ) دشمن داخلی		

بصیرت جهادی با تبدیل دفاع فردی به جهاد جمعی، ملت ایران را به نیرویی یکپارچه تبدیل کرد. این الگو ثابت کرد که پیروزی در گرو ایمان، آگاهی و مدیریت جهادی است، نه صرفاً سلاح و تجهیزات. امروز نیز این مکتب می‌تواند در مواجهه با تهدیدات نوین راهگشا باشد. فرماندهان نظامی بدون استثناء جهادی هستند، فرماندهان نظامی دارای سبک مدیریت جهادی هستند. چون مدیر یا فرمانده جهادی هم‌زمان و توأمان هم بصیرت انقلابی دارد و هم بصیرت جهادی دارد. پس فرماندهان نظامی الزاماً دارای مدیریت جهادی هستند. مدیریت جهادی شرط لازم و کافی برای فرماندهان نظامی جهت کسب پیروزی است. با توجه به ابعاد و مؤلفه‌های جدول بالا و بر اساس نظر خبرگان و اسناد موجود ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگوی مدیریت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس طبق جدول زیر است.

این جدول دارای ۳ بعد، ۵ مؤلفه و ۲۱ شاخص است. بعد زمینه‌ای شامل مؤلفه اعتقادات، باورها و ارزش‌ها است که این مؤلفه شامل ۴ شاخص: خداوند و نظام ربوبیت، خدامحوری، ولایت‌مداری و خصوصیات ارزشی فردی است. بعد هنجاری شامل ۳ مؤلفه: شخصیتی، ذهنی مهارتی و روش و رفتار است. مؤلفه شخصیتی شامل ۶ شاخص: مسئولیت‌پذیری، خردمندی و بصیرت، مهارت‌های ادراکی، انسانی، سازمان‌دهی و برنامه‌ریزی است. مؤلفه ذهنی مهارتی شامل ۲ شاخص: تصمیم‌گیری و ارتباط و کنترل است. مؤلفه روش و رفتار شامل ۳ شاخص: ارزش محوری، معنویت محوری و تکلیف محوری و خدمت محوری است. بعد ساختاری شامل مؤلفه نهادی است که این مؤلفه شامل ۶ شاخص: دشمن‌شناسی و محیط‌شناسی، جهاد محوری و روحیه جهادی، قانون محوری و مردم محوری، انعطاف محوری و انطباق‌پذیری، شایسته‌سالاری و تحول محوری و نوآوری است.

جدول ۵: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های الگوی مدیریت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس

ابعاد	مؤلفه	شاخص
زمینه‌ای	اعتقادات، باورها و ارزش‌ها	خداوند و نظام ربوبیت
		خدا محور
		ولایت‌مداری
		خصوصیات ارزشی فردی
هنجاری	شخصیتی	مسئولیت‌پذیری
		خردمندی و بصیرت
		مهارت‌های ادراکی
		انسانی
		سازمان‌دهی
		برنامه‌ریزی
	ذهنی مهارتی	تصمیم‌گیری
		ارتباط و کنترل
	روش و رفتار	ارزش محور
		معنویت محور
		تکلیف محور و خدمت محور
		دشمن‌شناسی و محیط‌شناسی
ساختاری	نهادی	جهاد محور و روحیه جهادی
		قانون محور و مردم محور
		انعطاف محور و انطباق‌پذیری
		شایسته‌سالاری
		تحول محور و نوآوری

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

وجوه اشتراک این مقاله با سایر تحقیق‌ها عبارت‌اند از: ۱- بصیرت جهادی عامل اصلی کسب پیروزی‌های دفاع مقدس بوده‌اند، ۲- از نظر روشی اغلب پیشینه‌ها از روش تحقیق تاریخی استفاده کرده‌اند، ۳- از نظر محتوا اغلب پیشینه‌ها از مبانی نظری و ادبیات بصیرت جهادی، جهاد نظامی و مدیریت جهادی استفاده کرده‌اند.

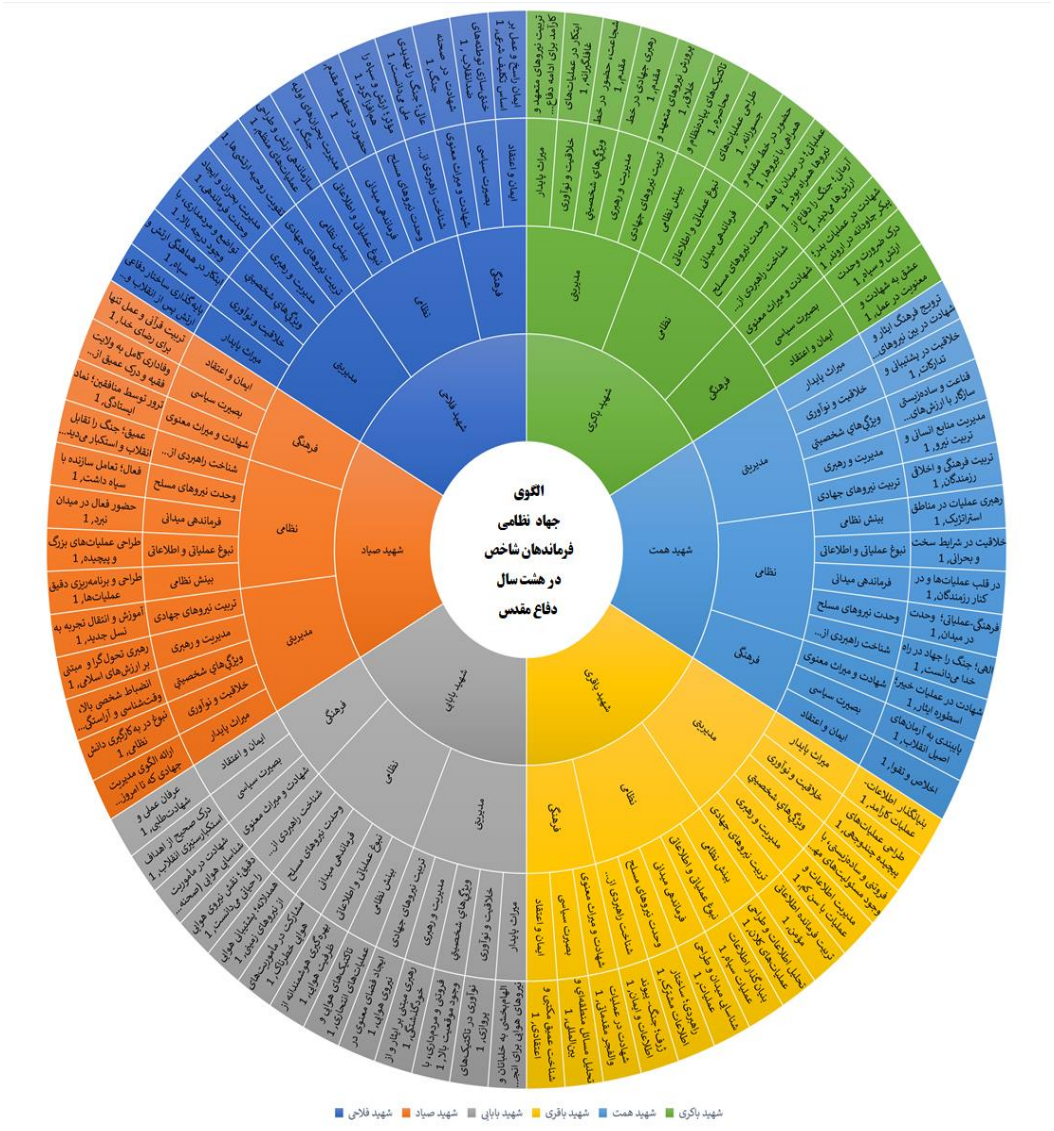
وجوه اختلاف این تحقیق با سایر پیشینه‌ها عبارت‌اند از: ۱- از نظر هدف این تحقیق علاوه بر پرداختن به بصیرت جهادی در دوران دفاع مقدس، از درس آموخته‌های آن برای جنگ احتمالی آینده استفاده خواهد کرد، ۲- مفهوم بصیرت جهادی بر جنبه عملی و فعال بصیرت انقلابی تأکید دارد. این بصیرت، تنها به درک درست مسائل محدود نمی‌شود، بلکه به اقدام و عمل جهادی در جهت تحقق اهداف انقلاب اسلامی نیز اشاره دارد. فردی که بصیرت جهادی دارد، با شناخت صحیح از موقعیت، با تمام توان و فداکاری در مسیر پیشرفت و اعتلای انقلاب گام برمی‌دارد. مهم‌ترین ویژگی بصیرت جهادی، روحیه تلاش و مجاهدت در راه آرمان‌های انقلاب است.

مهم‌ترین نوآوری این تحقیق عبارت‌است از: ۱- طراحی الگوهای تربیتی مبتنی بر الگوی جهاد نظامی و مدیریت جهادی برای انتقال تجارب به نسل جوان است و مقایسه تطبیقی آن با جنگ‌های اخیر است. ۲- ارائه الگوی بصیرت جهادی و جهاد نظامی و همچنین ارائه الگوی مدیریت جهادی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس و مشخص نمودن ابعاد و مؤلفه‌های شخصیتی فرماندهان شاخص.

دستاوردها و پیامدها جهاد نظامی ۶ فرمانده شاخص دفاع مقدس در ۷ محور کلان عبارت‌است از: الف- صیانت از تمامیت ارضی، ب- ایجاد هویت ملی نوین، پ- افزایش اقتدار منطقه‌ای، ت- هزینه انسانی، ث- ابعاد اعتقادی و معنوی جهاد، ج- نقش مردم و بسیج عمومی، چ- پیامدهای فرهنگی و تاریخی.

جهاد نظامی در دوران هشت سال دفاع مقدس، نیازمند نگاهی چندلایه به ابعاد مختلف آن است از انگیزه‌های اعتقادی گرفته تا تاکتیک‌های نظامی و از فداکاری‌های فردی تا مدیریت کلان جنگ. جهاد نظامی در دفاع مقدس چیزی فراتر از یک نبرد نظامی بود؛ یک حرکت ایمانی، مردمی و آرمان‌محور که با روحیه‌ای خاص در ابعاد، ویژگی‌ها و پیامدهای مختلف شکل گرفت.

در دوران دفاع مقدس، جهاد تبیین عمدتاً به معنای خلق روایت، انتقال پیام و تثبیت معنای دفاع در اذهان عمومی داخل و خارج از کشور بود.

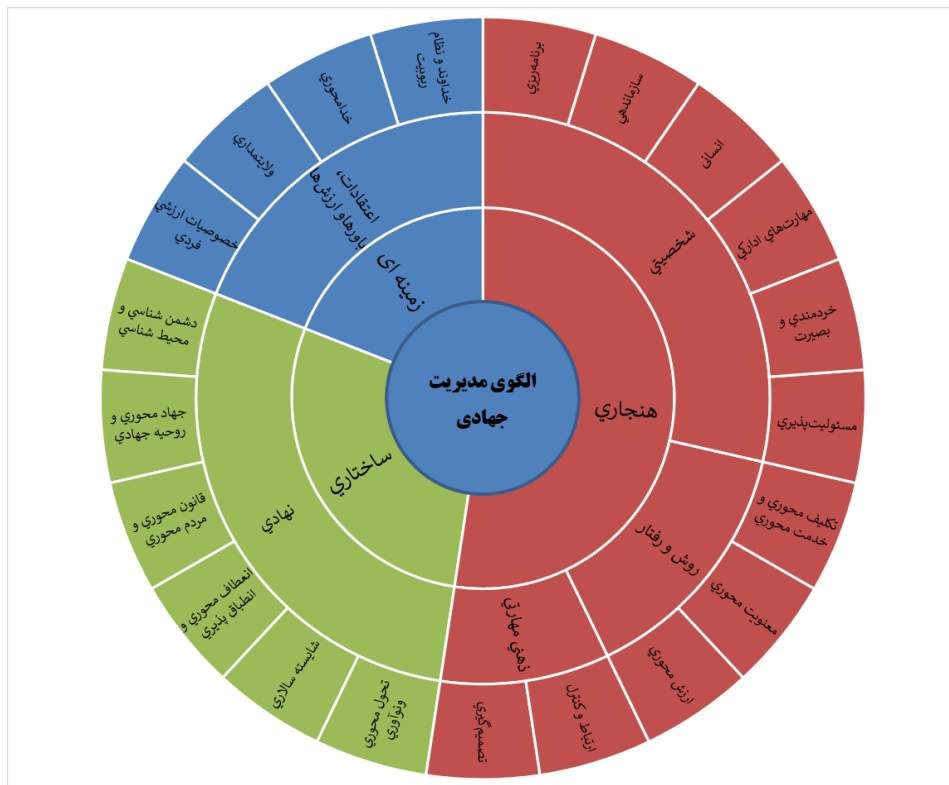

شکل ۱: الگوی جهاد نظامی ۶ فرمانده شاخص در هشت سال دفاع مقدس

بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص در دفاع مقدس ترکیبی منحصربه‌فرد از بینش عمیق نظامی، ایمان راسخ، خلاقیت عملیاتی و مدیریت جهادی بود که نقشی تعیین‌کننده در پیروزی‌های ج.ا.ایران در طول هشت سال جنگ تحمیلی داشت. نتیجه آن را می‌توان در چند محور اصلی خلاصه کرد: الف- شناخت استراتژیک و تحلیل هوشمندانه میدان نبرد، فرماندهان جهادی با بصیرت خاص خود، ب- مدیریت جهادی و رهبری مردمی، پ- نوآوری‌های نظامی و مهندسی جنگ، ت- روحیه جهادی و معنویت در فرماندهی، ث- بصیرت سیاسی- نظامی.

مهم‌ترین درس‌آموخته‌های بصیرت جهادی ۶ فرمانده شاخص نظامی در هشت سال دفاع مقدس عبارت‌اند از: الف- تحلیل هوشمندانه تهدیدات، ب- ترکیب ایمان و دانش در مدیریت نبرد، پ- مقاومت در برابر جنگ روانی و تبلیغات دشمن، ت- خوداتکایی و خلاقیت در شرایط تحریم، ث- وحدت ملی حول محور ولایت‌فقیه، ج- فرهنگ ایثار و شهادت به عنوان محرک مقاومت، چ- مدیریت بحران با انعطاف‌پذیری.

بصیرت انقلابی و جهادی اگرچه متمایزند اما مکمل یکدیگرند. جامعه انقلابی برای پیشبرد اهداف خود هم‌زمان به هر دو نیاز دارد. تلفیق این دو است که «مدیریت جهادی» و «مدیریت انقلابی» کارآمد را شکل می‌دهد و تضمین‌کننده تداوم و پویایی انقلاب است. فرماندهان نظامی بدون استثناء جهادی هستند، فرماندهان نظامی دارای سبک مدیریت جهادی هستند. چون مدیر یا فرمانده جهادی هم‌زمان و توأمان هم بصیرت انقلابی دارد و هم بصیرت جهادی دارد. پس فرماندهان نظامی الزاماً دارای مدیریت جهادی هستند. مدیریت جهادی شرط لازم و کافی برای فرماندهان نظامی جهت کسب پیروزی است. بر اساس تجزیه و تحلیل انجام شده ابعاد، مؤلفه و شاخص‌های مدیریت جهادی ۶ فرمانده شاخص که برگرفته از بصیرت جهادی آن‌ها و عامل اصلی کسب پیروزی در هشت سال دفاع مقدس بوده طبق شکل زیر است.

شکل ۲: الگوی مدیریت جهادی ۶ فرمانده نظامی شاخص در هشت سال دفاع مقدس

پیشنهادهای

برای انتقال ارزش‌های دفاع مقدس به نسل جوان و آمادگی برای آینده، باید بر آموزش دینی، تقویت روحیه جهادی، وحدت نهادهای نظامی و مردمی تمرکز کنیم. سایر پیشنهادها عبارت‌اند از:

- ترکیب بصیرت و جهاد در تربیت نسل آینده از طریق:** الف- آموزش مفهومی و نه شعاری: از طریق داستان‌های واقعی، فیلم‌های مستند و تجربه‌های میدانی. ب- ایجاد فرصت مشارکت اجتماعی: اردوهای جهادی، فعالیت‌های فرهنگی و پروژه‌های دانش‌آموزی و دانشجویی. پ- الگوسازی از شهدای جهاد علمی و فرهنگی: مانند شهید احمدی‌روشن، شهید حججی و شهید

آوینی. ت- در آموزش و پرورش، بصیرت و جهاد می‌توانند در قالب برنامه‌های تربیتی، مهارت‌های زندگی و پروژه‌های خلاقانه نهادینه شوند.

نهادینه سازی روحیه جهادی در آمادگی دفاعی از طریق: الف- نیروهای مسلح: تقویت مدیریت جهادی در فرماندهی، تصمیم‌گیری و عملیات‌های نامتقارن. ب- صنایع دفاعی: حمایت از تولید بومی با نگاه جهادی، نه صرفاً اقتصادی یا تجاری. پ- جوانان و بسیج: گسترش اردوهای جهادی با هدف آمادگی روانی، جسمی و فرهنگی برای شرایط بحرانی. ت- مدیریت بحران: تربیت مدیران جهادی برای اداره کشور در شرایط جنگی، تحریم یا فتنه‌های داخلی.

درس‌گیری از تجربیات دفاع مقدس و تبدیل آن به نظریه‌های کاربردی از طریق: الف- تدوین استراتژی‌های دفاعی: همان‌گونه که رهبر انقلاب اشاره کرده‌اند، باید تجربیات دفاع مقدس به نظریه‌های علمی تبدیل شود تا در دانشگاه‌های نظامی تدریس گردد. ب- تحلیل عملیات‌های موفق: بررسی تاکتیک‌های نوآورانه مانند عملیات والفجر ۸ و کربلای ۵ برای استفاده در جنگ‌های آینده.

تقویت روحیه جهادی و مدیریت انقلابی از طریق: الف- اجرای طرح‌های جهادی در مناطق محروم کشور با مشارکت جوانان برای تجربه کار جمعی و ایثارگرانه، ب- آموزش مهارت‌های رهبری و مدیریت جهادی در بسیج دانشجویی و سایر نهادهای انقلابی، پ- تکریم الگوهای زنده مدیریت جهادی در رسانه‌ها و برنامه‌های فرهنگی.

فهرست منابع

- قرآن کریم، ترجمه آیت‌الله مکارم شیرازی.
- نهج البلاغه. (۱۳۸۰). ترجمه علی شیروانی، قم، انتشارات نسیم حیات، چاپ پنجم.
- امام خمینی (ره)، سید روح‌الله. (۱۳۶۵). صحیفه امام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، سید علی، قابل دسترسی در سایت www.khamenei.ir.
- العراقی، أحمد. (۲۰۱۸). الجهاد والبصيرة في فكر الإمام الخميني (ره)، لبنان، دراسات إسلامية معاصرة.
- پیری، هادی‌مراد. (۱۴۰۴). جزوه درسی دفاع مقدس، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
- ترابی و همکاران. (۱۴۰۰). ارائه الگوی ویژگی‌های مدیریت جهادی در فرماندهان هشت سال دفاع مقدس، فصلنامه شماره ۳ مطالعات دفاع مقدس.
- خادمی‌نوش‌آبادی، سید محسن. (۱۴۰۳). مدیریت جهادی در دوران دفاع مقدس؛ تحلیل تجربیات فرماندهان سپاه و شیوه‌های تصمیم‌گیری در شرایط بحران: یک‌فرا تحلیل کیفی، همایش ملی بسیج مردم و منابع ملی در دفاع مقدس، تهران، دانشگاه امام حسین (ع).
- درتاج، فتانه و همکاران. (۱۴۰۳). تبیین الگوی مدیریت جهادی حاج قاسم در دوران دفاع مقدس، فصلنامه شماره ۱ مکتب درس‌آموز حاج قاسم سلیمانی، کرمان، دانشگاه شهید باهنر.
- رضوی‌پور، غفار. (۱۳۹۹). بصیرت و عصر جنگ نرم، تهران، انتشارات زرینه.
- سلیمانی، باقر. (۱۴۰۰). مؤلفه‌های مدیریت جهادی در سیره فرماندهی شهید حسن باقری، فصلنامه شماره ۴ مطالعات دفاع مقدس و نبردهای معاصر، تهران، دانشگاه تربیت پاسدار امام حسین (ع).
- شمولی، همت‌الله و همکاران. (۱۴۰۱). بصیرت‌گرایی و بصیرت‌افزایی، راهبردی اساسی در مقابله باجنگ نرم، تهران، نشریه شماره ۳۵ بصیرت و تربیت اسلامی.
- کاظمی، علی. (۱۳۹۵). مبانی بصیرت در انقلاب اسلامی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- مهری، اصغر. (۱۳۹۷). نقش بصیرت دینی در عبور از فتنه‌ها با تأکید بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری، فصلنامه شماره ۷ اندیشنامه ولایت.
- محمدی، مهدی و احمدی، محمد میلاد. (۱۳۹۹). مدل مدیریت جهادی مبتنی بر سیره فرماندهان دفاع مقدس (مورد مطالعه: شهید حسین خرازی)، فصلنامه شماره ۳ پژوهش‌های مدیریت انتظام، تهران، دانشگاه علوم انتظامی امین.

Hossein, Karimi, (2020), Basirat in the Sacred Defense: A Case